

andere, ongeformuleerde grieven mee, zoals weerstand tegen het centralisme van de eenheidsstaat. In de laatste bijdrage reconstrueert M. de Vries tenslotte de gezinnen in drie buurtschappen van de gemeente Hellendoorn. Ze geeft daarbij een helder beeld van de gezinscyclus, dat op genuanceerde wijze in het globale beeld van de Nederlandse demografische verscheidenheid wordt ingepast.

Behalve het gegeven dat her en der in oostelijk Nederland veen lag en tevens heel wat meer zand dan in westelijk Nederland, zodat bepaalde vormen van bedrijfsvoering en sociale organisatie er wat frequenter voorkwamen, kan ik niet veel eenheid in zo'n geforceerd geografische vorm van benadering ontdekken. Dat is ook niet verwonderlijk, want welke Westniederlander zou het in zijn hoofd halen om (bijvoorbeeld) Voorne-Putten, Kennemerland en West-Friesland allemaal op één hoop te gooien? En dan hoorden die vóór de Bataafse Omwenteling nog tot een en dezelfde provincie. Minder integraal-historische pretentie en wat meer verkennende dagtrips in 'Oost-Nederland' hadden deze bundel als geheel kunnen maken tot wat de bijdragen stuk voor stuk zijn: goede blijken van gedegen, af en toe origineel onderzoek, die het doemdenken over de kwaliteit van onze opleidingen logenstraffen.

Willem Frijhoff

P. G. van IJsselmuiden, *Binnenlandse Zaken en het ontstaan van de moderne overheidsbureaucratie in Nederland 1813-1940* (Dissertatie Groningen; Kampen, J. H. Kok, 1988, 344 blz., f49,50, ISBN 90 242 3075 6).

'Het is verbazingwekkend', zegt de auteur van het hier besproken boek, 'hoe weinig er over de ontwikkeling van de Nederlandse departementen is gepubliceerd' (21). Hij kan er zich zonder overdrijving op beroemen dat zijn studie in een leemte voorziet. Van IJsselmuiden beschrijft op basis van archief- en literatuuronderzoek de 'institutionele geschiedenis' van het departement van binnenlandse zaken over de periode 1813-1940. Zijn beschrijving omvat echter méér dan de titel van het boek doet vermoeden. Niet alleen binnenlandse zaken sec, maar ook de van dit departement afgesplitste of daaruit ontstane departementen, zoals bijvoorbeeld economische zaken, sociale zaken, onderwijs en wetenschappen komen uitvoerig aan de orde. In feite behandelt de schrijver de 'institutionele geschiedenis' van het beleidsveld binnenlandse zaken, al moet daarbij de beperking worden gemaakt dat de departementen van justitie en financiën in hoofdzaak buiten beschouwing blijven. De nadruk van het chronologisch en documenterend overzicht ligt op de ontwikkeling van de intra- en interdepartementale functionele opbouw. Veel aandacht wordt besteed aan departementale reorganisaties, aan het heen en weer schuiven van beleidssectoren tussen departementen, aan de huisvesting en personeelsomvang van de besproken ministeries en aan de opeenvolgende ministers en topambtenaren die bij de departementale indelingen en herindelingen een rol hebben gespeeld. Opmerkelijk is dat het betoog steeds weer van binnenlandse zaken uitwaaiert naar de gehele rijksdienst, in het bijzonder wanneer het personeelsbeleid en de verhouding tussen reorganisatie en bezuiniging aan de orde komen.

De schrijver onderscheidt in de geschiedenis van binnenlandse zaken drie hoofdperiodes: a. de periode van de patrimoniale staat (1813-1848); b. de periode 'op weg naar de moderne bureaucratie' (1848-1918) en c. de periode van 'de overheidsbureaucratie in het interbellum' (1918-1940). Binnen elk van deze hoofdperiodes worden weer 'subperiodes' onderscheiden, die door departementale herindelingen of afsplitsingen worden gemarkeerd. De periodisering

van de stof geeft het boek een heldere structuur. Dwars door de 'periodisering' loopt een andere indeling van het boek, die van onderzoek-methodische aard is. Duidelijk kunnen chronologisch-descriptieve hoofdstukken en meer theoretisch-analytische gedeelten worden onderscheiden. Het chronologisch-descriptieve deel bevat een gedenkboekachtige opsomming van 'feiten'. In het theoretisch-analytische deel probeert de schrijver deze 'feiten' te relateren aan de bureaucratie-theorie van Max Weber, waarbij deze theorie primair als taxonomisch instrument wordt gehanteerd. Hoewel de titel van het boek doet vermoeden dat de schrijver zich mede met 'het ontstaan van de moderne bureaucratie in Nederland' heeft bezig gehouden, blijkt dat slechts in refererende zin het geval te zijn geweest. De pretentie van de schrijver, verwoord op pagina 19 van het boek: 'het ontstaan van de moderne overheidsbureaucratie in Nederland wordt beschreven en *verklaard* (cursief door mij, vB) aan de hand van de institutionele geschiedenis van het departement van Binnenlandse Zaken' wordt in deze brede zin niet waargemaakt. De chronologische gedeelten zijn minutieus uitgewerkt en beschreven. Er is door de schrijver uitgebreid archiefonderzoek verricht, waardoor een soliede feitelijke basis voor de meer theoretisch-analytische beschouwingen kon worden gelegd. De onderzoeker verdient hiervoor alle lof. Maar in theoretisch-interpretatief opzicht schiet het boek tekort. Descriptie en theorie lopen te veel langs elkaar heen. Soms krijgt men de indruk dat meer theoretisch gerichte hoofdstukken achteraf aan de chronologische beschrijving zijn toegevoegd. De wijze waarop de schrijver zich op de pagina's 14 vlg. van zijn proefschrift methodologisch verantwoordt geven voedsel aan het vermoeden dat hij zijn theoretische stellingname en de implicaties daarvan voor de beschrijving en selectie der 'feiten' niet vooraf heeft geëxpliciteerd. Ik denk dat het onderzoek belangrijk aan geschiedwetenschappelijke betekenis zou hebben gewonnen wanneer de onderzoeker nadrukkelijk een of meer bestuurs- (of: sociaalwetenschappelijke) theorieën als *uitgangspunt* en niet alleen als *referentiepunt* voor zijn descriptie had gekozen. Dat zou mede tot een betere integratie van de descriptieve en de interpretatieve gedeelten van het boek hebben geleid.

Overigens heeft de onderzoeker een opgelegde kans om tot eigen theorievorming te komen onbenut gelaten. Met behulp van de bijeengebrachte historische gegevens zou hij bijvoorbeeld een interessante theorie over departementale indelingen en herindelingen hebben kunnen ontwikkelen. Misschien iets voor een volgende publikatie? *Binnenlandse Zaken en het ontstaan van de moderne bureaucratie in Nederland* is een goed geschreven, stimulerend boek. Het nodigt uit tot een nadere bestuurswetenschappelijke verdieping.

A. van Braam

S. van Ruller, *Genade voor recht. Gratieverlening aan ter dood veroordeelden in Nederland 1806-1870* (Dissertatie VU Amsterdam; Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1987, 303 blz., f45,-, ISBN 90 6707 162 5).

Van Ruller onderzoekt in deze dissertatie de opkomst van de gratieverlening. Het gratiemiddel, aanvankelijk spaarzaam gebruikt in incidentele gevallen, ontwikkelde zich gaandeweg tot een waar instituut. Aldus kreeg ook bij kapitale delicten de gratie een gewichtige functie. De doodstraf nu bestond van 1806 tot 1870 voor ongeveer dezelfde misdrijven. Dé grote verandering ten aanzien van haar was de invoering van de imperatieve doodstraf bij de inlijving bij Frankrijk. De rechter moest, als hij een beklagde schuldige bevond aan een halsmisdrijf, de